

Ekshärad 1933 – 1949

av Lars Mattsson

Det blev som Joel önskade. Hela familjen flyttade från Karlstad och upp till Ekshärad. Vi flyttade dit år 1933. Hessgårn i Halla blev vårt hem i sexton år.

Livet på Hessgårn

Hur gårdsnamnet hade uppkommit var det flera spekulationer om. Hesse antydde ju om att någon hade fel på rösten, och att bondens heshet hade i folkmun gett gården dess namn. Mor ville kalla gården Hedsgården, för att det var en liten sluttning väster om bostadshuset, hon tyckte att det var ett mera passande namn. Jag tror att jag har funnit lösningen. I Ekshärad's församlingsbok fann jag att i Halla bodde en bonde på 1600 talet som hette Heden Jönsson. Hans söner hette Hedensson. Denna familj lär enligt traditionen vara de som först byggde gården. Namnet blev så Hedens gård. Genom folkmun hade då under århundraden namnet blivit Hessgårn. I byn Halla fanns vid 1900-talets början tio gårdar. Räknat från söder var det: Bengtgårn, Bygginga, Mellastûga, Hak-Bengtgårn, Stor-Larsgårn, Finggårn, Tôrkhus och Jonggårn, längst i norr på "Nabben", låg Pörtgårn och Hessgårn. Antalet bondgårdar var det samma när vi flyttade dit.

Hessgårn var arrendegård under Uddeholms Aktiebolag. Det samma gällde nästan alla gårdar i Halla. Bolaget hade övertalat de självägande bönderna att sälja av skogarna som hörde till hemmanen. Det skulle bli en god vinst för bönderna. De skulle få ta ut den ved och det virke som behövdes till gården. Därtill skulle det ge dem goda förtjänster genom skogsarbete för bolaget. Sist men inte minst skulle de få en viss summa pengar för skogar, som de ansåg vid den tiden inte hade något större värde. Det var inte bara skogsmarken som bolaget blev ägare till utan även gårdarna och de före detta självägande bönderna blev arrendatorer på sina fäderneärvda gårdar. De flesta bolagsaffärerna gjordes under tidigt 1800 tal.

När mina föräldrar övertog Hessgårn fanns det fortfarande en del arrendegårdar kvar i byarna. Bolaget hade erbjudit arrendatorerna att lösa in gårdarna utan skogsmark. Efter några år blev också Hessgårn i Mattssons ägo.

Vackert låg Hessgårn intill Götån (uttalas med g) med lövskogsängar i väster mot älven. En lång rad med gamla ärevärdiga björkar stod mellan bostadshuset och fram till en gammal visthusbod. Boden var säkert från tidigt 1700-tal. Bostadshuset var byggt omkring år 1900. Bolaget hade byggt nya bostadshus vid den tiden åt sina arrendatorer. Det var ingen större skillnad i rumsindelningen. Mestadels bestod det av ett stort kök åt söder, en kammare åt norr, en förstuga och ett vindsrum.

Vindsrummet vette mot söder med utsikt mot ån och ängarna. Eldstaden var en stor öppen spis med en välvd kupa. Far var alltid mycket försiktig när han eldade i den. Han var noga med att jag satt kvar och vaktade elden, senare på kvällen kom han alltid och såg till att

spjället var stängt. Det var för det mesta mitt och Joels sovrum. Vintertid var Joel ofta borta i skogen hela veckan, då hade jag eget rum.

Ladugården hade plats för 7-8 kor, i stallet var det spiltor för 2 hästar. Det fanns redskapsskjul, lador och loge.

En lada var urgammal det kunde man se på knuttimringen, den var säkert lika gammal som visthusboden. En källare med överbyggnad s.k. källarstuga var nog det allra äldsta byggnadsverket. Källaren var uppbyggd av kullerstenar. Överbyggnaden var en låg timmerbyggnad med "stecktak" (spåntak). En liknande konstruktion såg jag i Kårbol, Norra Ny. Ägaren omtalade att expertis från Länsmuseum varit där. De ansåg att källaren var från 1600 talet. Till Hessgården hörde också en gammal smedja och en linbastu, som var gemensam för byn.

Det första minnet som jag har är från våren, när vi var nyinflyttade. Mina föräldrar var då så gott som utblottade efter äventyret i Karlstad. På andra sidan älven i Pigårn fick de god hjälp, Erik och Anna lånade dem en ko. Det är det jag minns. Mor och jag såg hur Joel kom och ledde Maj-Ros. Han kom söderifrån längs backarna utefter ån. Maj-Ros var vit med mörka teckningar kring ögonen och utmed sidorna, en typisk "fjällko". Vi kom alla att älska henne. Hon stannade hos oss för gott och hon fick många påläggskalvar. Att få ekonomin att gå ihop var ett stort problem. Det var mycket som måste införskaffas för att driva ett jordbruk och ett hushåll för en stor familj. Josef lyckades skaffa en del kontanter genom att teckna växlar. Det var inte så enkelt att få någon att gå i borgen till en utfattig småbrukare. Jag var så liten på den tiden, inte kommer jag ihåg hur det var. Joel berättade hur kämpigt det var med krediter som skulle betalas samt räntor och amorteringar av växlar. När jag i efterhand har hört, att man letade efter pengar för att köpa jäst, förstår jag hur besvärligt mina föräldrar hade det. Det blev att ta nya tag för familjen, alla fick lov att hjälpas åt. Josef fick börja bruka jorden igen. Han var säkert glad att komma tillbaka till ett liv han var van vid.

På våren 1934 fick jag en lillebror som blev döpt till Mats. I samband med det har jag mitt första minne av Gunborg. Hon hade blivit tillsagd att ge hästen hö och var på väg upp till hörännen för att hämta foder. Jag var givetvis hack i häl på henne och uppför den branta trappstegen till hörännen. Väl uppe tappade jag fotfäste och ramlade baklänges nedför trappstegen. Gunborg blev förstas alldeles utom sig och bar in mig till mamma, som vid det tillfället låg och väntade på att Mats skulle födas.

Greta hade slutat sin skolgång när vi bodde i Karlstad. I Byns skola gick hon den så kallade fortsättningskolan i sex veckor om sommaren. Läraren sade till mina föräldrar att han aldrig tidigare haft en så begåvad elev. Gunborg och Joel började i sina respektive klasser i samma skola. Så småningom när jag var sju år började jag också i Byns skola.

Joel var en oskattbar hjälp för far. Trots sin ungdom tog han tag i allehanda sysslor inom jordbruket. Han ställde också upp och hjälpte far i skogsarbetet när han inte var i skolan. Jag tror att Joels största intresse var att göra så gott han kunde för att det skulle gå bra i Hessgårn. Han var säkert så innerligt trött på att flacka runt från plats till plats som det varit de senaste åren. Han var en av de flitigaste och mest arbetsvilliga människor man kunde finna. Säkert grundlades hans idoghet när han som ung kom till Hessgårn.

Ekonomi blev bättre med åren. Jorden kom under bra kultur och gav goda skördar. Ladugården var full av husdjur, det fanns 8-10 kor, grisar, får och höns. Oftast var det dryga dagar för alla, särskilt under skördetiden. Några år under senhösten var Josef och Joel på "milåsarna" och kolade. Joel tyckte att var tråkigt att jag aldrig fick vara med där, han sade att det var en annorlunda upplevelse. Jag var tyvärr ej tillräckligt gammal då. Det hände så mycket där. Först av allt måste en enkel koja byggas. Kojan var ej större än att två man fick plats att sova där. Det fanns givetvis också en eldstad som gav värme och där maten lagades. Därefter restes en eller flera milor "stybbades" och antändes. Far kunde aldrig lämna milorna när de kolade. Han var hemifrån i flera veckor. När milorna var färdigkolade gjordes utrivningen av kolet. Jag kommer ihåg när far var färdig och kom hem från skogen var han svart i ansiktet av allt koldamm. Far var känd som en duktig kolare som alltid fick hög kvalitet på kolet. Under vintrarna var det timmerkörning. Det fanns nu två hästar i stallet. Josef och Joel var ständigt sysselsatta med skogskörslor vintertid.

Jag lade märke till att far hade ett långt ärr på översidan av långfingret på vänster hand så jag frågade honom hur han fått det. "Det fick jag när jag var på milåsarna och kolade" svarade han: "Jag var ensam och fick fingret i kläm, jag sydde ihop såret med björntråd. Det läkte och blev bra". Många stygn med björntråden blev det för skadan var längs hela fingret.

Lillebror Matts

Min lillebror Mats blev inte så gammal. Han dog innan han var fem år, det var julafton 1938. Vi skulle bada Mats och jag. Jag hade sett fram emot "julbadet". Mor hade gjort i ordning en stor balja med badvatten i köket. Mats var född med hjärtfel och var vad man kallar för en "blue baby". Av någon anledning blev han skrämmd och började gråta och fick vad vi kallade för ett anfall. Han skrek och skakade. Mor tog en handduk omkring honom och satte sig på "spishalla" för att trösta honom. Där dog han i mors famn. Han kunde aldrig lära sig att gå på grund av sitt hjärtfel. Benen var så försvagade att de inte bar kroppen. Mats var mycket intelligent för sin ålder och vi lekte ofta tillsammans. Mor och far uppsökte olika läkare för att söka hjälp, men ingen hjälp stod att få. I dagens läge hade det säkert varit möjligt att bota honom.

Barnen flyttar ut

Greta stannade inte hemma många år efter skolan. När hon fyllt 16 år fick hon genom sin kusin Elna i Pikgårn kontakt med en "karamellkärning i Karlstad" som behövde hjälp i affären och i hemmet. Greta fick göra många långa resor runt i landet tillsammans med henne. Slutligen kom Greta till Stockholm. Där stannade hon för gott och gifte sig efter en tid med Ragnar Rundgren.

Gunborg var kvar hemma och hjälpte till på gården tills hon var i 20 årsåldern. Hon höll ständigt ett vakande öga på mig så att jag inte gjorde några dumheter, men samtidigt ville hon mig väl. Hon var noga med att jag skulle få en god uppfostran. Så småningom åkte hon också hemifrån och fick förvärvsarbete. En tid arbetade både Gunborg och Greta tillsammans på Gusums blytålfabrik i närheten Valdemarsvik.

Därifrån cyklade de hela vägen hem. Det blev hela 40 mil med packning efter den tidens dåliga grusvägar. Gunborg stannade hemma, men Greta gjorde ensam hela den långa

cykelfärden åter till Gusum. I Deje fick Gunborg plats på Wienerkonditoriet. Där träffade hon Harry Löwing som hon gifte sig med.

Livet i Halla

Det var liv och rörelse i Halla. Alla var småbrukarbönder där familjerna klarade sysslorna utan tjänstefolk. Vad vi idag kallar moderniteter och som vi anser för självklara saker som skall finnas, var inte alls givet att det fanns på den tiden. Alla hämtade sitt vatten i en djupgrävd brunn på gården. Brunnen hemma, var vad jag tyckte, "hemskt" djup, och vattnet hämtades upp med en lång stång. Stången var fäst på en vågarm som gjorde det lättare att hissa upp den fulla vattenhinken. Innanför köksdörren stod en vattenså av trä som fylldes med vatten. I Pörtgårn hade de en stor fin "vasså" av koppar. På kanten av sån hängde "kosa". Det var skopan som man tog vatten med. "Kosa råt pun bol", skopan ramlade ner under bordet, är ett exempel på dialekten i Halla. Elektrisk ström var indraget till alla boende. Telefon hade bara "skräddarmästare" Lars Hedeem i Bengtgårn. Det fanns också ett soldatboställe. Den siste soldaten Hall var fortfarande kry trots sin höga ålder. Utrymmet i bostaden var synnerligen begränsat. "Soldaten" bodde ensam i en liten kammare. I köket samsades dottern Signe och maken Erk med fyra barn samt en ogift dotter Marri.

Dessutom var det nio mindre egna hem byggda i anslutning till landsvägen. En av ägarna installerade telefon. Den telefonen var den som var närmast mitt hem. Mina systrar brukade ringa dit om det var något viktigt. Då fick frun i huset gå med bud hem till oss. Det var nog inte särskilt populärt för det var rätt långt att gå.

Tre torp fanns i ett skogsområde som hette Myra. Det var Ängfall, Sotfall och Nyfall. Nyfall kallades allmänt för Nås. Där bodde Arvid där med fru och fem döttrar och så småningom fick han också en son. Arvid kom från Nås i Dalarna och det gjorde att han fick namnet Nåsingem. Någon större arbetskarl var inte Arvid men han tyckte om att fiska. Om våarna var han alltid till sjöarna öster på skogen och fångade massor med mört. Hans barn gick sedan omkring i byn och sålde hinkvis med mört. Vi köpte alltid hemma, mörten var fin, fångad som den var i klart och rent vatten. Han lade nät i Götån när gäddorna lekte. Då kom han med sin roddbåt och sjöng för full hals; "I Apladalen i Värnamo", så det hördes vida omkring. När hans dotter Svea gifte sig var det fest. Då var det dans på logen och ungdomarna gick dit för att roa sig. Brudgummens bror var "Mjölner Gustav" en legendarisk tjuvskytt och slagskämpe. Han var också mäkta stark. I fyllan kom han i bråk med några karlar och det resulterade i ett rejält slagsmål. Jag minns att han stod mitt i en åker med höstsådd råg, med skjortan uppsliten och i full färd med att klå upp den ena efter den andra av sina motståndare. De föll som käglor!

Klarälven

Mor hade ju sin syster på andra sidan Klarälven. Erik i Pikgårn ägde en flatbottnad roddbåt, han var en hängiven harrfiskare. Det fanns ingen telefon vid den tiden, men systrarna fann på råd. När de ville träffa varandra hade de en överenskommelse om, att när ett lakan hängdes upp i brandstegen skulle de ta båten och ro över älven. Det kallades att flagga. "Nu flaggar di i Pikgårn". Roddbåten var ömsom på den västra eller östra sidan om älven. Det var heller inte så lång bit att gå från älven fram till respektive gård. Jag minns så väl en gång när

moster Anna flaggade och mor och jag gav oss iväg ner till älven. Jag ville gärna till Pikgårn där jag hade min kusin Gunnar, vi var jämnåriga och tyckte om att leka tillsammans. När vi kom fram till älven fick vi se att den gick full med timmer, det var högsäsong för flottning. Det bekymrade inte mor, hon tog roddbåten och med full fart satte hon kurs mot andra sidan. Älven har strid ström och det är svårt att hålla båten på rätt kurs. Båten svängde och for när hon med kraft rodde över en del stockar. Det dunkade och small i båtbottnen när stockarna rullade iväg. Jag var glad när vi hade kommit över till andra sidan och lite rädd var jag nog.

Klarälven, eller som de äldre i dalgången sade "Storälva", är inte nådig alla gånger. Ett uttryck var; "dä vûr fell fint i Ôlvdaln åg, ûm int denna stygg ôlva vûr". Uttrycket var kommet av att det alltid talades om den vackra Fryksdalen. Innevånarna i dalen var aldrig säkra på när nästa översvämning skulle komma. Älven tog också åkermark på strömsidan och utökade samtidigt strandvallarna på andra sidan. Bönderna förstärkte älvsidorna där det eroderade med slanor, ris och sten. Jag var med som liten och såg på när det byggdes en lång ledare av ris och sten som skulle styra vattenströmmen bort från utsatta stränder. Värst var vårfloden. Den första kom strax efter islossningen. Islossningen var alltid en upplevelse. "Nu ryr ôlva" sades det när isen med dunder och brak gav sig iväg. Isflaken tornade upp sig mot stränderna och bröt med sig buskar och ris. Det varade inte så många dagar innan älven var isfri. Då sattes "prûmmen" (ekan) i vattnet och man kunde hälsa på släkt och vänner på andra sidan. En tid på senhösten och vårvintern var kontakten bruten när isen varken bar eller brast. Vintertid var älven alltid isbelagd. Då buskades upp vägar över älven. Det betydde att risruskor sattes ut där isen var säker. "Häggfloa" kom när hæggen blommade. Vid den tiden hade snösmältningen i norska fjällen kulminerat påstods det. Vattnet var då som högst och vid den tiden inträffade de värsta översvämningarna.

1916 års vårflod var allmänt omtalad. Jag minns hur Johanna berättade att hon som ung flicka hjälpte till med fördämningarna mot älven. "Ve var väst ve Ôlvbrôtan å byggd på valln mot ôlva. Men när ve sågg hôss ôlva vax, å då geck sôm rûg på hänn, skynd ve ûs dena." Strax därefter bröt älven igenom. Gårdarna Mellastôga, Bybygginga och Bengtgårn var alltid värst drabbade av vårfloden i Halla. "Å hör", sade Lars Hedeem i Bengtgårn när han såg smörkärnan som låg och kluckade i vattnet ovanpå spishällen i köket, "dä klock i henn, denna bruker fell aldri vår ann än tom." När han gick från gården bar han med sig en stor hemgjord ost. Hilma kom vadande efter och ropade. "Släpp int osten Hedeem, hur det än sen går!" Men Hedeem steg fel när han skulle passera bron över stordiket, vattnet gick honom till midjan. Osten for iväg och virvlade runt i vattenmassorna och försvann.

1959 var det en stor översvämning men dock ej så stor som 1916. Jag har inga uppgifter eller episoder från den, ej heller några skrönor motsvarande från 1916. Åren 1959 och 60 hade jag arbete utomlands och kunde inte följa upp förödelser i dalen.

1995 var det åter en hög vårflod. Den kulminerade under pingsthelgen. Mona och jag gjorde en biltur upp genom dalen och såg på allt elände som översvämningen åstadkommit. Många gårdar var omflutna av vatten och vägsträckor var oframkomliga. Stora delar av Hesgårnns ägor låg under vatten, det var svårt att se. Pörtbroa i Halla vadade jag över, vattnet gick över knäna. Vi var över till Folke Björklund i Hara, där vi brukade köpa potatis, men det var inte

mycket han kunde avvara. Folke var en storodlare och räknade med att årets skörd av potatis var förlorad. Så gott som hela egendomen stod under vatten.

Våra grannar i Pörtgårn

Vår närmaste granne var Pörtgårn. Där bodde Per-Johan och Johanna. De hade tre barn: det var Alice, Uno och Ingrid. De två äldsta var jämngamla med Gunborg och Joel. Ingrid var fem år äldre än mig men vi trivdes bra ihop ändå. Jag har många trevliga minnen från Pörtgårn. De var alla så lugna och beskedliga människor och jag hade alltid den känslan att de tyckte om mig. Jag kunde komma och gå där så mycket jag ville. Det var nästan som ett andra hem för mig. Johanna var alltid glad och skämtsam. Hon sade att jag skulle akta mig för "Busen". Han var ett väsen som skrämde barn om de var ute på kvällarna. Kanske sade hon så för att jag skulle gå hem innan det blev mörkt. Då jag kom för nära henne när hon hade göromål vid spisen skulle jag se upp för "Gubben i murn". Han höll till under murkåpan över "fyrn" (kokspisen). Ovanför kokspisen var en stor järnlucka. Bakom luckan fanns den stora gamla bakugnen. Johanna sade alltid skämtsamt; "När dä blir dommen, da kryp je i ommen, när dä blir slut, da kryp je ut". Om jag kom in i Pörtgårn och Johanna uppmärksammade att jag inte knäppt igen mina byxor ordentligt sade hon: "Knäpp igen stalldörra se int fölongen hupper ut!". Per Johan kunde deklamera för mig ibland och en liten udda visstump kunde han sjunga. När han var glad i hågen sades det att han läste långa strofer ur Fritiofs saga.

I Pörtgårn bodde de äldre kvar. Det var Per-Johans föräldrar Kersti och Per. (Kersti uttalas med k) "Pört-Per" var senil och svår att hålla inomhus. När han tröttnat på att vara hemma kom han över till oss. Han kom alltid i underkläderna. Kalsongerna höll han uppe med ena handen. Han var trots sin senilitet ganska oförarglig. "Kersti-mora" kom alltid efter om en stund och hämtade hem honom.

Sätrarna i Halla

För att återgå till den gamla bakugnen fanns den hemma i Hessgårn också. Mor brukade baka tunnbrödsbakor ibland. Då eldades ugnen upp först så att den blev väldigt varm. De tunna utkavlade kakorna inskyfflades med en lång brödspade, en så kallad bröfjöl. De nystekta kakorna var underbart goda, särskilt med hemkärnat smör. Någon gång gjorde mor vad hon kallade "reskabrod". Det var kokt potatis inblandat i degen. De kakorna stektes ovanpå den heta kokspisen. Resk och reskabrod är en typ av bröd som äts på Finnmarka.

Halla hade sina sätrar i Ulvberg. Ulvbergsäterna låg öster om sjön Knon på hemmanets utskog. Uddeholmsbolaget hade tidigare köpt upp hela utskogen men bönderna hade fortfarande rätt att nyttja sätrarna. Själva säterdriften var nedlagd sedan många år tillbaka, men på försomrarna släpptes det fortfarande husdjur som fritt fick gå där till fram emot hösten. En dag i maj var jag gammal nog för att få följa med till "sättran". Jag hade hört från Johanna om livet på sätervallarna från den tid hon var ung "sätterjanta". Ingrid talade alltid lyriskt om sättran. Hon beskrev för mig hur vackert det var där, om hur örtrika sätervallarna var med sina smörblommor och midsommarblomster som hette "sätterjänter" på dialekt. Det var mestadels får som släpptes där men också kvigor och någon enstaka gammal sinko.

När en ko stod i sin menades att hon väntade kalv och hade slutat att lämna mjölk. Kon kände väl till sätern. Hon hade varit där åtskilliga somrar och tog så att säga hand om de andra djuren. Vi hade får som vi släppte där. Jag hade med en egen liten "bässlamong" (bagglammunge), han var vit och svart.

Det var lång väg till Ælvbergsättran, så vi fick starta tidigt på morgonen med djuren för att hinna hem till kvällen. Sätern låg högt på bergsidan och man skymtade sjön mellan träden. Sättervallarna var lika vackra som Ingrid hade beskrivit dem. Några sätterstugor fanns kvar samt några "fugges" (fåhus). Det var härifrån som Johanna hade berättat sina minnen. Det dagliga arbetet hade hon inte så mycket att säga om, men om helgerna kunde det komma pojkar på besök. De välkomnades på olika sätt men några av dem var inte välkomna alls. En helg kom det pojkar ifrån Nasjgård som låg en mil österut vid sjön Nain. För att få flickorna att öppna den stängda dörren lade de en säck över skorsten. Hela köket blev då fullt av rök och dörren måste öppnas på vid gavel. En annan gång hjälpte det inte för då var elden redan släckt så det blev ingen utrökning. Den ena pojken blev då arg och satte en stötta mot dörren. Flickorna blev instängda, men de fann på råd. De täljde ett litet hål i dörren under natten och den som hade den minsta handen lyckades få bort stötten. Det tog lång tid att få upp dörren men det gick till sist. Korna blev mjölkade och utsläppta i rätt tid. "Sätterjäntan" lagade hålet på dörren med en "träklott" (träbit) och skrev pojkens namn på kloten. Han kom aldrig mer tillbaka.

Herman Strömberg

En sommar kom Herman Strömberg på besök. Jag har berättat förut vem han var. Josef och Herman var gamla goda vänner från Finnmarka. Far var ingen spelman men han tyckte omåttligt mycket om gamla låtar. Han blev som ung på nytt när han hörde musik som han kände till. Herman lär också ha varit bra på att sjunga sade mina syskon. Han sjöng "Jeremia i Tröstlösas", "Tattare Emma", sade Joel. Josef och Herman satt vid köksbordet till solen gick upp. De hade säkert något som de förfriskade sig med. Herman spelade Lejsme Pers låtar hela den korta sommarnatten. Den ena polskan avlöste den andra. "Spel Skams polsk som handlade om när han åkt över Siljan i ett halvt baktråg" den ville far höra och Herman spelade. Trinnvalser tyckte far om. De var också lätta att dansa efter. Trinnvalsen spelades med hastigt tempo, och dansen gick med korta steg runt, runt. (Det kallar vi trinnt). Herman spelade Pellikvalsen. Den var tillägnad Pellik Per som var från Hallsåsen i Halla. Den sommarnatten kommer jag väl ihåg. Om sommaren sov jag på "öster garderoben" ovanför köket. Fiolmusiken hörde jag hela natten. Säkert fick jag en bättre förståelse för vår folkmusik efter den gången Herman var hos oss.

Far och mor tyckte om att dansa. Far var mycket bra på att dansa sades det. Hans bror Helmer var inte sämre. Helmer lärde mig och Mona en gång hur man dansade en typ av polska som var speciell. Han kallade den för "att trô polskan". Mor och far hade en helgdagskväll gått ut för att ta sig en svängom. Utan att känna till det var det för tillfället tävling i gammaldans. Efter dansens slut fick de mottaga första pris av en enig jury.

Grisar

Grisbilen kom förbi Halla vissa dagar på sin väg upp uppöver dalen. En gång fick jag hedersuppdraget att köpa lallgris. Men det var bara när far eller mor inte hade tid att invänta bilen. "Har du sett grisbil? Nej höss da. Har du rast tå." Det kunde man få höra, om man var så dum så man frågade.

En sommardag rymde en halv vuxen gris. Den var bara borta. Hela familjen var ute och sökte grisen. Till sist kom vi på att han höll till i potatislandet. Det var hopplöst att hitta grisen. Det syntes inte alls var han var i den höga potatisblasten. Pappa sprang som en galning fram och tillbaka i potatislandet. Han var alldeles utom sig och skrek åt oss att vi måste finna grisen. "Han kutter i åna å dräcker sej" ropade han. Far var livrädd att vi skulle bli utan julgris. Men allting ordnade sig. Grisen kom till rätta och far stängde noga in den i sin kätte.

På senvinter fick vi en gång en märklig påhälsning från Finnmarka. Fars moster Augusta var gift med "Sten-Anton" på Kvintåsen. Kvintåsen låg en halv mil söder om Berg. Det var således Josefs "morbror" som kom och hälsade på. Ärendet var inte bara att hälsa på. Anton sålde smågrisar. Han körde grisarna i en s.k. "sluffa". Den var byggd som en stor lång trälåda som var fastspänd ovanpå getdoningen (parkälkarna). I det låga utrymmet fanns smågrisarna. De höll till i halmen där inne och såg ut att trivas. Givetvis blev det affär. Mor och far valde ut en "lallgris", en som var pigg och frisk. Anton var låghalt och rörde sig som en liten grå gubbe. När han kom in i köket, ställde han sig framför kokspisen och tog tag i kanten på murkåpan och reste sig i hela sin rätta längd. Jag blev storligen imponerad av hur reslig den mannen var. Han bar med sig en "farsask" (färdskrin). Den hade smide runt om och var dekorerad med vackra ristningar. I den förvarade han sin färd kost. Han stannade förstås till nästa dag.

En duktig timmerman

Far var en duktig timmerman. Det upptäckte man när Pörtbroa skulle byggas om. Bron gick över Götån och användes av alla bönderna i Halla. Samtliga bönder var engagerade i arbetet. Först revs den gamla bron med sin säregna konstruktion. Sedan planerades för den nya. Det kördes dit stora stockar av talltimmer som "skrädde" så att de blev plana på den ena sidan. Det gjordes med en bred täljyxa som kallades bila. Det kunde far som ingen annan. Han blev "byggmästare" för den nya bron. Vi tyckte alla att bron blev så fin. Räcken sattes upp på båda sidorna. De kunde man balansera på när man gick över. Visst kändes det lite otäckt om man tittade ner och såg vattnet långt där nere och därtill var plankan ganska smal.

Zigenare

Ibland om somrarna kom det zigenare till bygden. De reste sina tält på ängen öster om bron över Klarälven, men de stannade också till på Skrädderhea ovanför Piggårn. Det var ett intressant inslag. Vi ungar var förstås nyfikna. De var ju helt annorlunda människor än de vi var vana att se. Karlarna var svartmuskiga och såg farliga ut. På kvällarna hade de föreställning. Det kostade väl en 25 öring att se på. Då dansade kvinnorna, ung som gammal, i sina granna kjolar med slöjor över håret. Karlarna spelade exotiska rytmer på sina dragspel. Någon gång fingerades zigenarbröllop. Då var alla i extas. Rökte gjorde alla, både kvinnor och

män, stora som små. Det fanns alltid en spåkvinna med i gruppen om du ville veta din framtid.

Finska vinterkriget

Mycket blev annorlunda när Finska vinterkriget bröt ut i december 1939. Radion höll ständiga rapporter. Alla följde sändningarna om vad som skedde vid den finsk-ryska fronten. Sympatin var total för det finska folkets kamp mot ryssen. En del kommunister hade dunkla uppfattningar om kriget. Far var mycket engagerad. Han hade säkert gått in i finska armén om han varit yngre.

Finska kriget övergick i Andra världskriget. Norge invaderades. Ett dovt muller hördes västerifrån. Det sades att det var tyskarna som bombade Elverum. Mörkläggningsgardiner sattes upp för alla fönster där lyse måste vara tänt. De bilar som måste användas hade bara en smal springa av lyse i strålkastaren. Även för cyklar gällde samma bestämmelser. Till och i ladugården användes endast en svag stallykta. Man visste aldrig när tysken kunde komma. Tyska "kurirplan" flög över ständigt över vårt luftrum. De hade löfte av regeringen att göra. All befolkning hatade flygplanen med de tyska emblemen. Jägare som var ute i skogen sköt efter dem. Trupptransporter gick dagligen norrut längs vägarna i Klarälvdalen. Det var mängder av militärfordon, långa militärkolonner med infanterister på marsch mot gränsen. En tillfällig men stor militärförläggning i skogsområdet strax öster om Halla väckte alla småpojks intresse. Där fanns det så mycket som var spännande nyfikna som vi var på militärlivet och försvaret. Det var inte tillåtet att leta överbliven ammunition. Men vi kunde inte låta bli. När militären dragit vidare och brutit förläggningen gick vi där och letade. Av en händelse fick jag se en märklig syn. En silltunna hade antagligen lossnat från transportkärran och rullat nedför heden. Mellan småtallarna var det som en lång väg med stor fet "islandssill". Det var bara att ta för sig. Jag bar med mig ett lass sill hem. Glädjen blev stor. Det hade inte funnits sill att köpa på år och dag.

Mjölknigen och andra sysslor

Joel gjorde rekryten som "hästanspänd artillerist" vid Kviberg i Göteborg. Det blev arton månader i ett sträck. Han gjorde först rekryten i ett år och sedan ytterligare sex månader som inkallad. När han kom hem på permission, var det alltid lika tråkigt när han reste. Då kunde vi inte hålla tillbaka tårarna. Det var ju krig runtomkring oss och ingen visste när det skulle drabba oss. Gunborg anmälde sig som frivillig till luftbevakningen. Hon var vad det som kallades tornsvala, "någonstans i Sverige". Uppgiften var att ifrån ett bevakningstorn, i ett tidigt skede, upptäcka fientlig överflygning.

Mor och far fick arbetsamma dagar när mina syskon inte var hemma. Om vintrarna hade far timmerkörslor i skogarna, ibland långt hemifrån. Mor fick ensam ta hela ansvaret för gården. Jag kan framför mig se, hur grannfrun Johanna och mor fraktade mjölken tidigt på morgonen fram till landsvägen. De tunga mjölkflaskorna lastade mor och Johanna på en stor kälke. I snöyra och på oplogad byväg drog mor kälken och Johanna sköt på. Det var 1 kilometer hårt och slitsamt göra fram till mjölkbordet. Alla bönderna i Halla lämnade mjölken vid stora

vägen. Mjölk bilen kom tidigt på morgonen för vidare transport till mejeriet i Munkfors. Mjölkbordet var i vanliga fall mötesplats för bönderna. Där träffades de varje morgon och diskuterade sina förehavanden.

Munkfors mejeris upptagningsområde sträckte sig högt upp i Klarälvdalen. I slutet av 1930-talet var så gott som alla bondgårdar i Ekshärad anslutna till mejeriföreningen. Det betydde omfattande förändringar gällande mjölkhantering. Alla levererade nu sin mjölk till mejeriet. Tillbaka fick de den mängd av skummjolk de begärde. Givetvis behölls mjölk i hemmen för den egna konsumtionen. Smör, ost och messmör köptes tillbaka till reducerade priser. Varorna levererades samtidigt med tomflaskorna och skummjölken, allt lämnades av utköraren på mjölkbordet. Där kunde de ligga kvar åtskilliga timmar utan tillsyn. Jag hörde aldrig att någon hade blivit bestulen på nämnda matvaror. Tidigare innan mjölken sändes till mejeriet tillverkades smör, ost och messmör på bondgårdarna. Hemma gick separatorn varje förmiddag. Den drogs med handkraft och det var mestadels mitt arbete att göra det. Grädden separerades och hällades upp på fat. När man fått tillräckligt med grädde kärnades den till smör. Mor kallade den sparade grädden för "flöter". Det var alltid lika intressant att se hur smör bildades. Då kunde man få en tumsmörgås. Mor tog med tummen upp en klick smör och bredde på en brödskiva. Jag tyckte det var så gott och gott var det också med kall kärnmjolk. Mor ville gärna ha en hemgjord ost till jul. Osten gjorde hon under hösten för den skulle lagras några månader. Mjölken som blev över sedan ostmassan tagits upp kokades till messmör. Nere vid ån stod den stora trebenta järngrytan. Den eldade vi under och i den kokade mor messmör. Det tog många långa timmar att sitta vid grytan och röra med träsleven innan messmör var färdigt. I Pörtgårn sade de aldrig messmör. Där var det vassel och inget annat. De var noga med att jag skulle använda dialekt. Uno sade åt mig en gång "dä hetter int orm, dä hetter ôrm".

Under krigstiden

Under krigstiden skulle alla husdjur noteras av myndigheterna. Ingen fick slakta utan kontroll.

Bönderna gjorde vad de kunde för att kringgå bestämmelserna. Det uppgavs många döfödda kalvar utan större anmärkning av "slaktgodemannen". En tidig måndagsmorgon innan far for iväg till skogen slog han ihjäl en kalv och stack den. Sen for han. Mor och jag skötte resten av slakten. Det var viktigt att mor fick hjälp, så jag lärde mig att mjölka när jag var 13-14 år. Joel hjälpe också till med mjölkningen när han kom från militärtjänsten. Det var inte alls vanligt att "manfolk" befattade sig med en sådan syssla.

Husmödrar från Hagfors kom cyklande och ville köpa mjöl. Så gott som alla varor var ransonerade. Det var inte lätt i stora familjer att få tillräckligt med matvaror. Bönderna klarade sig bäst under ransoneringsperioden. De hade tillgång till både sovel och mjöl. Hagforskvinnorna kom ofta till kvarnen, som låg söder om Kyrkheden, och bönade om att få köpa mjöl av bönderna. De var påstridiga och försökte muta karlarna med brännvin. Någon gång kom far hem från kvarnen litet förfriskad, men jag såg aldrig far drucken. Han var mycket ståndaktig och sade som sin bror Helmer att en Mattsson aldrig får skämma ut sig.

När krigsåren kom, kom också mycket av den gamla självhushållningen tillbaka. Vantar, strumpor och tröjor tillverkades i hemmen av ull från gårdens får. Vi tog mycket löv om sensommaren till vinterfoder åt fåren. Det var mestadels asplöv. Lövruskorna bands ihop till kärvar och torkades. Linodling blev också allmänt i bygden. Mor hade linåkrar. Hon sådde linet och hade hela ansvaret för odling, skörd, rötning, torkning, häckling m.m. Det var många moment innan linet var färdigberett för att spinnas. Det fanns en linbastu intill gården, eller som det hette på dialekten "mas-stuga". Där samlades byns kvinnor på förhösten för att bråka och schäkta linet. Mycket sällan var det någon man som hjälpte till vid linberedningen. Det hände bara när bastun skulle eldas. Kvinnorna var verkligen upplivade när linhanteringen pågick. Då gick pratet runt om allt. Det var bäst för karlarna att hålla sig undan. Bastukäringarna var allt för frispråkiga för dem.

Livsmedel

Ett par kilometer hemifrån i Götån fanns en gammal vattendriven kvarn. Det var en så kallad töllkvarn. Det betydde att man betalade malningen med säd. Man fick betala tull. Vägen dit gick över ängarna och upp genom skogen. Johan i Götnäs var mjölnare. Kvarnen hörde till den gården. Att få följa med far dit med mäl ville jag gärna. Där fick man se hur havren skalades, rostades och maldes till skrädmjöl. När havren hade rostats fick man smaka på "meler". De varma havrekornen var goda att tugga på. Omgivningarna kring kvarnen var intressanta. Där fanns kvarndammen med den långa vattenrännan, kvarnbyggnaden och vattenturbinen. Det forsande vattnet och barrskogen runtomkring var annorlunda än naturen kring hemmet.

Skrädmjöl användes ofta i mitt hem. "Skrädmjölgröt" var det vanligaste morgonmålet. Mina föräldrar kom från Finnmarken och där var det vanligt att koka "motti" av skrädmjöl. Far gjorde den bästa "mottin". Han hade vana från skogskojorna. "Motti" var Värmlandfynnarnas namn för nävgröt. Skrädmjöl rörd ihop med lingonsylt kallades för "hillo". Det var istället för godis.

"Snôr-Tilda och "Skôjer-Otto"

I julmånaden kom alltid "Snôr-Tilda" med sina blommor. Tilda var inte vacker, näst intill ful, koppärrig i ansiktet som hon var och snorig nästan jämt. Sina blommor gjorde hon i vackra färger av kräppapper. Först klippte hon en pappersremsa, rullade den och sedan veckade hon den med en av sina hårnålar. Så lade hon ihop ett antal rullar och virade en ståltråd runt. Sist snodde hon en grön remsa kring fästet och blomman var färdig. Blommorna tillverkade hon på plats när hon satt och väntade på om någon ville köpa. Hon tog lika gärna en bit fläsk som betalning istället för pengar. Tilda tillhörde de människor som folk kallade för "Skôjrer" eller så kallade Tattare.

"Snôr-Tildas" man var "Skôjer-Otto". Han kom en sväng om höstarna och ville förtenna koppargrytor. Kockärl av aluminium hatade han, av den enkla anledningen att aluminium slog ut kockärlen av koppar. Kopparkärl måste vara förtennade om de skall användas i hushållet. Dåligt förtennade kärl kunde leda till förgiftning. Otto gjorde mycket fina arbeten.

Han lade ett tunt lager tenn på insidan av kärlet. Det blev glänsande vackert innan tennet antog sin naturliga färg. Med sorg i rösten sade han ofta att hans första hustru dog i aluminiumkräfta. Det skrämde säkert en del husmödrar att behålla kopparkokkärnen. Det berättades också att Otto i sin ungdom var en hejare på att dansa halling.

En dag kom en äldre liten kvinna med huckle. I varje hand hade hon en korg. Hon knackade på och stannade innanför dörren, hälsade och framförde blygt hon sitt ärende: ”Je har gjort bjärkrisvesper som je sôljer. Vill ne köp nôer”? Många gamla hade det knalt vid den tiden.

Luciafirande

Luciafirandet var något nytt som kom utifrån. Jag minns en gång när Gunborg var sexton – sjutton år att hon lussade för oss. Hon hade stigit upp tidigt på morgonen och gått ner i köket innan far hade vaknat. Att far inte var vaken var märkligt för han brukade aldrig sova på mornarna. Hon hade gjort eld i spisen och kokat kaffe, lagt en vit duk på köksbordet och dukat med levande ljus och lussekatter. Så väckte hon oss och bjöd oss in i köket där vi satte oss kring bordet. Någon luciakrona hade hon inte, men vad betydde det, hon var så vacker ändå i sin vita nattskjorta.

Skolan

Vintrarna i början på 1940 talet var mycket bistra. Termometern visade stadigt på – 30 grader och kallare. Snön låg meterdjup i drivorna. På mornarna var det kallt när jag drog iväg till skolan. Den 3 kilometer långa skolvägen blev betydligt kortare när jag kunde skida raka spåret över gårderna. Alla skolbarn från första till sista klass fick ta sig till skolan på egen hand, men jag vet ingen som stannade hemma på grund av kylan. Det var många barn ifrån Halla i Byns folkskola. När jag började i småskolan som sjuåring var vi tio stycken som hade samma skolväg. Mina jämnåriga från Halla var Maj i Byggninga, Gösta i Bengtgårn och Yngve Hallgren.

Skolan var vad som kallas B-skola. Med det menades att flera klasser gick tillsammans i ett klassrum. I småskolan var det första och andra klass tillsammans med en fröken. I storskolan var det fler klasser nämligen trean, fyran, femman och sexan under en skolärare. Det var ofta mer än 40 elever i storskolans klassrum så det gällde för läraren att hålla ordning på så många elever. Vi hade alla en väldig respekt för läraren. Det hände allt att några fick både luggning och örfilar om man inte skötte sig. En flicka fick till och med offentlig bestraffning efter morgonbönen. Läraren gav henne stryk på ändan. Hon illskrek hela tiden. Det var riktigt kusligt för en sjuåring att både se och höra.

Det var ständigt läxor, att lära sig psalmverser utantill var rena bestraffningen. Ibland kunde läraren säga när han var trött på oss: ”Ni skall få kvarsittning och läsa psalmverser så det slår blå lågor omkring er”. Men det var en bra lärare. Han ville oss bara väl. Det var svårt att hitta en lugn vrå hemma där man kunde läsa sina läxor. Mina äldre syskon spelade radio för fullt och väsnades. Det hände att jag tog böckerna med mig och gick och satte mig i ladugården. Där var det betydligt lugnare. Alla skolbarn gick till skolan utom på vintern då så gott som

alla åkte skidor. Vad jag minns var det gott om snö under min skoltid. Det var fina utförlöpor strax intill skolan. Om man skidade upp till toppen på "höghea" och sen släppte på utför var det rena störtloppet. Den som först fick en egen cykel var Hugo på Tömtan. Han fyllde 13 år på hösten och kom till skolan på en ny herrcykel. Det blev stor samling kring velocipeden. Det är klart att vi alla önskade oss en sådan.

En resa till Avradsberg

En vintermorgon hade far och mor bestämt sig för att fara till Avradsberg och jag skulle få följa med. Gunborg och Joel var hemma och tog hand om skötseln i stall och ladugård. Far spände Munter för åkryssen. Det var fint vinterföre men också mycket kallt. Det gick med god fart för Munter var en snabb häst. Vägen gick över Östra Tönnet och Brunnberg förbi Risåsen till Avradsberg. Sträckan var ungefär 3 mil. Mellan Brunnberg och Avradsberg fanns ingen körväg. I dagligt tal på Finnmarka sades alltid Årschberg. Det var bara på vinterföre man kom fram med häst och släde på vägar som gick över myrar och mossmarker.

Mor ville träffa sin mor, min mormor Anna i Fall, men också hälsa på sina syskon som bodde kvar i Avradsberg. Far skulle ta en sväng till sitt gamla hem och till sin mor, min farmor Hilda på Berg. På Berg bodde också fars två bröder. Det var Ragnar med sin familj och Helmer, som far hade mycket gemensamt med. "Helmer bror min", som far alltid sade.

Farmor hade ett rundbord framför södra fönstret i köket. Där på bordet fanns ständigt en mängd med krukväxter. Varje gång som vi besökte henne var jag imponerad av hennes kunskap och kunnighet om dessa. Hon verkade att ha lyckats med de mest svårodlade sorter. Där trängdes bland många andra, vad jag minns, en blommande vit ros. Det var en sällsynthet vid den tiden att få se en ros blomma. Inga vanliga blomkrukor planterade hon sina växter i, nej plåtburkar av alla sorter tog hon tillvara och använde. En gång när vi for från Berg gav hon mig en petunia, hög och stor och full med små röda dubbla blommor. Jag var lycklig. Den blomman hade jag beundrat under dagen, och hon gav mig den.

Nattviol växte sparsamt på olika ställen runt Berg. Farmor kallade dem för "stor konvaljer", de doftar ju så gott och farmor kände ej till något annat namn. Jag upptäckte en egendomlig gran som jag aldrig sett tidigare. Den växte i närheten av sommarladugården. Granen var ej särskilt stor, kanske två meter hög. Kottarna var stora och egendomligt nog växte de rakt uppåt på grenarna. Jag vet nu att det var en sort av Abies eller som den kallas ädelgran. Det var säkert den enda på Finnmarka. Kanske hade farmor kommit över en liten planta vid en resa hon gjort till sydligare trakter och planterat den där.

Jag tror att mitt intresse för botanik kommer från farmor. Pappa, i all sin enkelhet, visste mycket om naturen och dess växter. En försommardag när vi gick genom lövskogsägarna vid Klarälven i Halla och rönnarna blommade sade han; "Vet du Lasse att det finns en lära, som säger att det är en stor synd att bryta kvistar i onödan".

Mormor bodde kvar i Fall hos moster Rut och Theodor. Annars var det vanligt att hon reste runt bland sina barn och stannade hos dem över vintern. Det var hos Maria i Äppelbo, Efraim

i Sillerö, Anna i Pigårn och hos oss i Hessgårn. Mormor var duktig på att sticka, "ho bann hûser og vanter te ôss all". Hon satt ofta framför spisen i köket där det var varmt och skönt. Där satt hon och kardade och spann ull. Det var ett nöje att sitta och titta på henne, och se hur flink hon var. Vilken vacker och fin ullgarnstråd som växte fram mellan hennes fingrar! Om man var en god lyssnare, berättade hon gärna om händelser hon varit med om. Mormor var glad och lättsam i mitt tycke. Hon hade lätt att falla i skratt och var impulsiv. Jag blev lätt chockerad många gånger över hennes frispråkighet för hon var aldrig rädd för att använda "runda" ord. Hennes minne var det inget fel på, gamla bibelord ur katekesen passade alltid in speciellt om hon var upprörd över något. Några ordspråk som hon också använde när det passade kommer jag ihåg:

"Dä môner vad dä kan, sa mygga när ho pess i hav." (Jag gör vad jag kan, sade myggan när hon pissade i havet.)

"En lär å bli sôm en ha blô, dä ä int för ôli dä". (Man skall vara nöjd med hur man är skapad, det är inte alltid det sämsta.)

"Rött hår å tôrr enbôsker växer int i god jord".

"Det låter stort när katta skiter".

Ibland sjöng hon en liten trudelutt om Lass-Lars som en gång i tiden varit glader. Den visstumpen var riktad till mig.

En gång frågade jag mormor om hon kände till något om "barkbröd". Inte tror jag att det förekom under hennes tid att det blandades bark i mjölet. Hon kände dock till hur man gick tillväga för att ta bark. Barken togs från "ongtaller", mindre släta kvistrena tallar med tunn bark. Ytterbarken skalades av och man tog den tunna vita barken intill stammen. De tunna strimlorna torkades, maldes och blandades med mjölet. Hon sade att brödet blev lite beskt, jämfört med oblandat mjöl.

I Fall hade jag flera kusiner och vi hade alltid något roligt att hitta på. Vi brukade smyga fram till gårdens bryggstuga och lyssna på när Herman Strömberg spelade fiol. Herman hyrde in sig i bryggstugan för en billig penning. Han satt där inne och övade på låtar efter sin farfar Lejsme Per.

Jag kommer ihåg en annan gång när jag var med mina föräldrar till Avradsberg. Det var på sommaren och var mina kusiner och jag var till Rysjön och badade. Jag blev bekant med en pojke som var något år äldre. Han hette Sverker och bodde i Mattlaberg. Vi lekte alla tillsammans och hade roligt. Många år därefter fick jag höra att hans bror hade omkommit. Han hade hjälpt till vid kolning av en mila. När han var uppe på milan och sett över stybbningen hade plötsligt ett håll uppstått under honom, och han hade försvunnit in i den glödande milan.

Vinterdagarna är korta och vi kom inte i väg för hemfärd "i skön tid". När vi passerade Mussjöåsen var det nermörkt. Det var en svår backe, flera kilometer lång, från Mussjöåsen ner till Mussjön. Munter blev som förvildad. Han ville väl hem för här kände han igen vägen. Det blev en hiskelig färd nedför höjden. Släden slängde och for och var nära att välta flera

gångar. Far gjorde allt för att lugna ner Munter. Han hojtade och "prottade", och stramade i tömmarna. Men han kunde inte hålla igen Munter varken med eder eller med svordomar. Nere vid sjön var Munter lugn igen, alla kunde andas ut och jag kunde luta huvudet bakåt och betrakta stjärnorna i vinternatten.

Färskillen

På senvintern kom färskillen. Det blev ett avbrott i den enformiga middagsmaten. Jag var ofta utled på det saltade fläsket som legat i stark saltlake sedan höstslakten. Det brukade då komma någon affärsdrivande ungdom som åkte runt bland gårdarna och sålde sill. De kom med sillådorna på en sparkstötting och bjöd ut. Hemma köpte vi alltid när han kom. En gång minns jag hur en pojke svarade när vi frågade var han kom från; "høke`je, je ä hemm i Håra je." Det tyckte mamma lät lustigt. Vi var ju inflyttade i socknen och hade ej den dialekten. Bergkvists affär fanns på Kyrkheden, där såldes också färskill. Sillådorna stod utanför butiken. Bergkvist kom från Hagfors eller Råda och han hade den dialekten. När han vid ett tillfälle tittade ut mot sillådorna sade han, eller rättare sagt frågade han sävligt sin son; "se Nisse, hunnera pesser på silla, när ska vi få sälj tåck."

Henry i Jongårn

Jongårn låg en bit söder om Hessgårn. I den gården var det en pojke som hette Henry och en flicka som hette Inez. Vi var nästa jämgamla, det skiljde bara något år. Karl, som var deras far, upplevde jag som mycket sträng. Henry var en ganska påhittig gosse, som ofta råkade ut för Karls ilska. Men han hade hittat ett bra tillflyktställe. Han skyndade sig som han sade: "Je kryp pun soffa". I köket stod nämligen en stor dubbelsäng och under den tog han skydd. Sängen var av en gammal typ och som de flesta vid den tiden låg man på en halmmadrass. Lite annorlunda var det för här använde de en stor fårskinnsfäll som de sov under. Henry hade sett att ett stort gammalt baktråge stod undanställt på vinden. Han fick en strålande ide; det kunde vi använda till att åka i utför backen vid ån. Gott om snö var det så det skulle nog gå väldigt fint. Vi drog iväg med baktråget till backen. Det var ett fint tråge urgröpt ur ett trästycke, det såg ut som en liten båt. Vi fick plats i tråget alla tre. Först satt Henry, Inez satt i mitten och sist satt jag. Baktråget var utmärkt att åka i backe med, det gled lätt och fint nedför snökammarna. Glädjen blev inte långvarig. Kari, mor till Henry och Inez kom travande genom snön. Hon var alltid så hjärtängslig att ungarna skulle gå ner till åbackarna även om det var mitt i smällkalla vintern. "Akta er för Näcken! Han kommer och tar er", var hennes ständiga varningsrop. När hon fick se vad vi höll på med, blev hon mer upprörd än vanligt. Vi använde det gamla baktråget att åka i och det gick ju inte an. Hon tog tråget ifrån oss och drog iväg hem och vi fick vackert följa efter.

En fantastisk berättare

Far var en fantastisk berättare och han hade ett gott minne. Jag kan inte förstå var han hade hört allt, eller vem som berättat alla sägner och spökhistorier som han förtäljde. Det var om gamla finngubbar, om mördade västgötaknallar, om gasten och spöken, om bergfolk, trollen

och tomten. Jag var i tio-tolv årsåldern, kanske yngre när far drog sina "skrönor". Mina syskon var knappast intresserade. De avfärdade fars berättelser som rent nonsens. De tyckte att historierna närmast var till för att skrämma upp folk och göra barn mörkrädda. Det jag minns av fars berättelser skall jag försöka återge längre fram.

Efter freden 1945

Freden kom till slut det var den nionde maj 1945. Jag kan fortfarande höra klockorna i Ekshärad kyrka ringa in freden. Äntligen var detta vanvett slut, som jag fick ta del av från jag var åtta år tills jag var fjorton, med allt lidande som mänskligheten fått utstå. Efter alla dessa år när man hört om soldaternas lidande och om ständiga övergrepp på civilbefolkningen, kan jag aldrig se att ett krig är berättigat. Den filosofin har jag haft sen jag gick in i tonåren. Samma år slutade jag skolan. Det sjunde läsåret var förlagt till skolan på Kyrkheden. Det var en bråkig sjunde klass. Överläraren uppfattade jag att han inte hade något större intresse av att inpränta lärdom i eleverna. Han var mestadels blid och snäll och tyckte om att läsa dikter av Fröding med burlesk mimik. Raka motsatsen var den andra läraren vi hade. Hon arbetade hårt för att vi skulle förkovra oss. Trots att det var många elever som gjorde livet surt för henne, gav hon aldrig upp. Konfirmation i kyrkan var på våren före skolavslutningen. Prosten Krook var min konfirmationslärare. En gång när jag var på väg till kyrkan råkade jag få följa med prostens. Han var mycket vänlig och undrade vad jag skulle utbilda mig till. Jag blev mycket förvånad, ingen hade förut ställt den frågan till mig. Jag hade inget svar att ge, utan sade att jag helst av allt ville jag åka ut och se mig om i världen. Senare på sommaren var det fortsättningskola i sex veckor. Kursen innehöll en del praktisk lärdom som man också hade nytta av inom lantbruket.

Doppet i Götån

Joels kamrat Börje kom ofta på besök, de hade idrotten gemensamt. Joel var aktiv i Höökarnas idrottsförening. Höökborgen hette idrottsplatsen och låg nedanför Ekesberget väster om Kyrkheden. Joel var långdistansare inom löpning. Trots att han inte var reslig som de flesta löpare tog han hem de flesta segrarna. Han var kort och satt, men urstark och vann loppet på styrka och envishet. När vi skämtade om hans längd som löpare kom svaret: "En del löpare är så långa att jag kan springa mellan bena på dem, men de blir efter i mål i alla fall". Börje hade skaffat sig en kajak och den hade han tagit med sig hem till oss. Han räknade med att han och Joel skulle paddla i Götån med den. Det var en stor kajak med en väl tilltagen sittbrunn med plats för två. Jag använde den ofta och paddlade upp och ner i ån, att ge mig ut på älven vågade jag inte. En varm sommardag beslöt mor att hon skulle ro över älven och hälsa på sin syster Anna i Pigårn. För att göra vägen kortare till båtplatsen kom hon ner till ån där jag låg med kanoten och frågade om jag kunde paddla henne över till andra sidan. Jovisst svarade jag och lade till kanoten vid strandkanten. Mor kom ned till kanoten klädd i sin fina gul- och rödrandiga sommarklänning. Hon tog ett rejält kliv ner i sittbrunnen. Påföljden blev att kanoten omedelbart slog runt. Vi hamnade i vattnet båda två.

Jag simmade omgående in mot land men mor blev liggande på rygg i vattnet och fäktade och slog med armarna. Visserligen var det ganska djupt vatten men nog hade mor nått botten om hon hade försökt. Börje hade just då kommit ner till stranden och sett haveriet. Han blev både stum och full i skratt över mors ilska, men han fann sig snabbt och hjälpte henne upp ur vattnet. Om det blev någon färd över till Píkgårn efter doppet minns jag inte.

”Småbrukarbönderna” i Halla hade ett gemensamt samtalsämne och det var vädret; hur det var och hur det skulle bli under året. Det väsentligaste var ju hur vädret skulle påverka ”årvägen” (skörden).

Att spå väder på himlavalvet

De äldre gubbarna visste att man kunde se på vintergatan under höstkvällarna och vilket väder det skulle bli under den kommande vintern. Man spådde på ”brôtan” sade de. ”Brôtan var den anhopning av småstjärnor där vintergatan delade sig i ”noler och söner brôtan”.

Det skall gå tre ”vintertongler” (månvarv) efter nyår innan våren kommer.

Var det ”Trettondagsyr” så skulle det bli yrväder i sex veckor och det betydde mycket snö.

Halva vintern har gått när björn vänder sig i idet. Det är någon gång i slutet på januari, jag kommer inte ihåg datumet. Peter katt är första vårdagen, den 21 februari. Då droppar det från taken.

Karlarna hade olika uppfattningarna när det gällde att spå väder på nymånen. De spådde på hur spetsarna på månskäran stod, om månskäran lutade eller stod rakt upp. Om nymånen ligger blir det en nederbördsrik månad, skopan fylls med vatten, men om månskäran står upprätt blir det torrväder. Andra menade tvärt om, ligger nymånen samlar skopan upp vattnet, alltså lite regn, för står skäran rinner allt vattnet ur skopan och månaden blir regnig. Skatorna bygger högt när de väntar en regnig sommar, de skyddar boet för översvämning. Byggs boet lågt kan man vänta en torrsommar.

”Ser du Adam å Eva i fullmån”? Frågade Per-Johan mig en gång när vi stod på vedbacken i kvällsskymningen. Jag var då 8-9 år gammal. ”Du vet fell ùm att där sitt Eva å gir Adam appeläppet,” sade han. Med lite fantasi kan man se, hur Adam tar emot äppet som Eva räcker honom. Per-Johan Broberg i Pörtgårn var född 1891 i Halla. Var han har fått den historien ifrån vet jag inte. Ingrid sade, ”att pappa å farbror Hjalmar sitt jämt å tåler detta vär, å dä ä jämt ùm tongel å tonglan

Skörd och tröskning

Bönderna i Halla odlade mycket potatis för sandjorden i älv dalen är mycket lämplig för den grödan. Vid potatisupptagningen gjordes arbetsbyte. Visst var det ett ombyte att få komma till andra gårdar och ingå i ett ”arbetslag”. Potatisfårorna vändes först upp med häst och plog. Några karlar ”harkade” sedan upp potatisen i rader och efter kom plockarna med två hinkar var, en hink för stora och en hink för små. Ofta var det åtta till tio personer på potatislandet. Många ungdomar var ofta med i laget. Rätt som det var kunde det komma ett ruttet sättpotatis susande genom luften och hamna med ett smack i nacken. Det var en

fullträff. Strax följde mycket skratt. Aldrig visste någon varifrån det kom. Bäst av allt var i alla fall måltiderna. Mor i huset gjorde så gott hon kunde för att maten skulle smaka bra.

Med åren kom potatisupptagaren. Det blev aldrig riktigt detsamma som tidigare. Visst plockade man "joläppel" men aldrig samlades man så som förr. Far köpte en egen upptagare, Joel var den som skyndade på beslutet. De andra bönderna i Halla gick ihop och köpte en upptagare tillsammans, deras potatisarealer var mindre än våra. Far blev storodlare av potatis, han levererade bl.a. all potatis till pensionärshemmet.

Tröskning var också ett kollektivt arbete liksom upptagning av potatis. Första minnet jag har av tröskning är från Pörtgårn. Då användes en så kallad körvandring. Där gick hästen, som hette Massa i en rund bana och drog ett spel med kuggar och hjul. Det resulterade i en kraftöverföring till tröskverket som gick i gång och slog sönder axen och frigjorde kornen. Sedan kom remdriften på tröskverken. Först var det en råoljemotor av ålderdomlig typ som Per i Nybondgårn åkte runt med i gårdarna när det var dags för tröskning. Sist i raden kom den elektriska motorn och övertog remdriften, det gjorde slutet på alla problem. På logarna hängde den gamla slagan kvar. Det var många äldre karlar som kunde demonstrera hur slagtröskning tillgick i forna dagar.

Det var många man i ett tröskarlag. Två man stod i "nekgûlv". Ofta var det kvinnornas arbete att skicka "neka"(kärven) till den som skar av bandet. Den som nu matade tröskverket var husbonden. När den tröskade halmen gått igenom togs den emot av två karlar, "halmbuser", som slängde halmen över till "halmgûlv". Där stod en man och fördelade halmen. Där var ofta också en person som drog omkring halmen och trampade ihop den och där fick barnen hjälpa till. Agnarna kom fram under tröskverket där de östes upp i stora spånkorgar och bars bort. Hemma var det alltid mitt göra, det var den dammigaste platsen. Slutligen var det säden som rann ner i stora jutesäckar. När de var fyllda flyttades de över till en kärra och kördes fram till magasinet, som ofta var en trappa upp. Det var det hårdaste arbetet vid tröskningen. Joel var tjurstark, han klarade det. Inne på logen var det ett bedövande oväsen. Det var ett tjut varje gång när sädeskärvarna gick igenom verket och halmen rann ut. Över alltihop låg det en tjock rök av damm som trängde in över allt. Tröskningen pågick hela dagen med avbrott för kaffepausar och middag mellan klockan ett och två. Eftersom det krävdes så många man vid en tröskning så fick man gå runt i gårdarna och byta arbetskraft. I bland kunde det bli tröskning varje dag i en hel vecka och det var inte roligt.

Slakt

Grisslakten i oktober var efterlängtd för all den goda maten som vankades efteråt. Men först kom slakten. Ture i Mellastûga gick omkring i gårdarna i Halla och slaktade. Det började med att få ut grisen på slaktbacken och det var inte det lättaste. En trilsken gris på över hundra kilo behandlar man inte hursomhelst. Slaktaren, far och Joel drog och sköt på allt vad de kunde för att få grisen ut ur ladugården, allt under det att grisen skrek i högan sky hela tiden. Sedan kom det som jag inte tyckte om. Föräldrar ville inte att barn skulle närvara vid själva slakttillfället, de trodde att det kunde vara skadligt. Det samma gällde när man fick lov att hjälpa till när kon var "yxen" (brunstig) och man fick gå långa vägar till den gård som hade tjur. I Gästgivergårn i Näs, vi gick på isen över älven, där blev jag instängd i ett uthus tills akten mellan kon och tjuren var över. Innan grisen skulle skutas och stickas, blev jag ombedd

att springa till Pörtgårn och låna "rômprdrag". Grannarna förstod genast vinken. De sade att rômprdraget var utlånat till en annan gård, så ville jag ha det fick jag gå dit. När jag kom hem för att meddela att rômprdraget var utlånat var grisen redan död. När jag blev äldre var det givet att man skulle vara med vid slakten. När grisen stacks i halsen och stora pulsådern var avskuren sprutade blodet ner i en hink som mor stod redo med. Hon vispade blodet hela tiden så att det inte skulle tjockna. Griskroppen drog vi ner till åstranden där var det gott om vatten för skållning och sköljning. Eld gjordes upp under den stora järngrytan för att få hett vatten till skållningen. Sedan följde urtagning och styckning, det mesta av inälvorna blev tillvaratagna. Magen och tjocktarmen togs inte tillvara, inte heller mjälten som far kallade "miltra". Tunntarmen tog mor noga hand om. Den skrapade hon omsorgsfullt och sköljde den i det kalla vattnet från ån. Hon var van vid det kalla vattnet när hon tvättade vintertid och sköljde kläderna i en upphuggen vak i isen. När tarmarna var rena lades de undan tills korvningen.

Fläsk och potatiskorv gjordes och saltades ner tillsammans med fläsket i stora laggkärl. En hel stor skinka sändes på rökning. Den hängdes sedan upp i visthusboden och det blev smörgåsmat för lång tid framöver. Av sidfläsket togs en bit bort och kokades. Det var vad som kallades "buklesta". Det fläsket kokades och åts kallt på smörgås med salt och vitpeppar. Hjärta, lungor, del av levern, och diverse fläskkött kokades och gjordes till "hackmat", eller som det också sades "pösch" (pölsa). Kokade man korngryn och blandade i pölsan blev det "sirigrät", den blev stadig och hållbar. Leverpastej gjorde mor ibland, annars stektes lever och njurar till middagsmat. Paltbröd bakades av blodet men det kokades också "lomper" eller som Johanna sade "kickler". Det var klimp som kokades och serverads varma och åts till stekt fläsk.

Vårt julfirande

Julen väntade vi alla på även om den inte går att jämföra med dagens julfirande. Till jul kom alltid mina systrar hem från sina arbetsplatser som ibland låg långt hemifrån. Vi var alla så glada att få träffas, det hände inte så ofta under året. I julveckan när far kom hem från skogen hade han alltid granar med sig. Jag tittade alltid noga efter om det fanns någon gran bak på timmerkalkarna. Mor var noga att det skulle vara en fin gran. En av granarna skulle vara vår julgran. De två andra granarna skulle placeras på var sin sida om trappan till bostadshuset. Den seden hade far med sig från sitt barndomshem. Julgranen i Pörtgårn var alltid så fint dekorerad med toppspira och julgranskulor, men ljus i granen fanns det inga. I vår gran fanns det i varje fall ljus. Under krigsåren var det bara barnfamiljer som hade möjligheter att köpa julgransljus. Elektriska ljus existerade inte. Första julklappen som jag minns att jag fick var en liten röd och gul boll. Den gav mig en liten jultomte som hade samma "lumberjacka" som Joel, det tyckte jag var märkligt. Julafton var ingen arbetsledig dag. Då var alla affärer var öppna och mina föräldrar tog sig alltid en tur till "Kärkhia" (Kyrkheden) för att handla lite extra till julbordet men också någon julklapp. På förmiddagen satte far upp "julnecker" (julkärvar) till fåglarna. Det var sed i alla gårdar. Mor bjöd på dopp i köket. Vi samlades vid spisen kring den stora stekgrytan som mor hade kokat skinkan i. I grytan doppade vi hembakat bröd i skinkspadet och det var också fläskkorv och potatiskorv till "dôppet". Det var en enkel och lättlagad måltid. Mor hade fullt upp med att ordna maten till julkvällen. På eftermiddagen klädde vi julgranen. På julkvällen åt vi när korna var utfodrade och mjölkade. Det blev alltid sent på julkvällen. Det tog sin tid innan man ätit

skinka, syltor, korv och allt annat som mor dukat fram. Lutfisk och risgrynsgröt skulle också alla äta på julkvällen. Att ge och få julklappar blev mer och mer vanligt när "tiderna blev bättre" och folk hade råd att handla.

På juldagsmorgonen var det väckning före klockan tre. Vi önskade varandra god jul, för då först var julen kommen. Nu blev det bråttom, för var det bra vinterföre så skulle vi åka släde till kyrkan och det tog sin tid. Julottan i Ekshärads kyrka började klockan fem och man måste vara där långt före ottan för att få plats att sitta. Far hade varit till ladugård och stall och gett djuren extra förplägnad, det var ju jul. Alla korna fick var sin "julnek" det var en havrekärve som sparades vid tröskningen. Så gjordes varje år i vårt hem. Stickbloss hade far gjort i ordning några dagar innan. Det var viktigt att de skulle brinna hela vägen ända fram till kyrkan. Blossen var gjorde av törvedstall och späntade till meterlånga stickor som var hårt sammanbundna. Vi var många hemma nu på jul så vi hade två slädar. Far hade kört fram sin åkryss med Munter som var en livlig "norskhäst". Joel kom med sin släde och den drog Brun, en häst av ardenertyp. Vi var alla påklädda i varma kläder det var lång färd till kyrkan och kallt att åka i en öppen släde. Far kom in i köket klädd i sin stora vargskinnspäls och ett stickbloss hade han med sig. Han öppnade luckan till kokspisen och tände blosset på den flammande elden. Sedan skyndade vi oss ut och satte oss i slädarna. Joel fick sitt bloss tänt från fars bloss och sedan bar det av. Från Pörtgårn kom det en släde efter oss. Den ena efter den andra släden från gårdarna längs vägen anslöt sig till julottefärden. Snart var vi en lång rad av hästar med slädar och lysande bloss på väg till kyrkan. Jag vill minnas att det en gång varit det åtta slädar från Halla. Alla hade dombjällor och pinglor på hästarna och ett eller två bloss vid varje släde. Det är ett minne jag aldrig glömmet, slädfärden till julottan i den mörka vinternatten. Framme vid kyrkan kastades resterna av blossen upp i stora smideskorgar där väldiga eldar brann. Körkarlarna tog hästarna till kyrkstallarna där de lämnades tills julottan var avslutad och det var dags för hemfärden. Kyrkan var alltid full av folk och det var svårt att få sittplats. Jag tittade efter var far kunde vara för det tog alltid tid för honom att ställa bort hästen. Far fick stå i kyrkgången med sin stora päls bland många andra för det fanns inte plats att sitta utan de fick stå under hela ottan.

Det sades att mina föräldrar var "kyrksamma", vilket menades att de gick till kyrkan på söndagarna. Men inte var det så ofta som mor tyckte att de skulle gå dit. Vi gick alltid fram till Mats grav innan vi gick in i kyrkan. På Påskdagen ville hon gärna gå men det blev en del andra söndagar också som Mors dag och Domsöndagen vill jag minnas. De tog alltid med mig dit. Det fanns mycket att titta på inne i kyrkan. Prosten Krook kom i sin granna mässhake vid större högtider. Kyrkokören sjöng från läktaren bakom oss och jag fick ont i nacken för jag vände mig hela tiden om för att få se dem. Då var det bättre långt tillbaka i tiden när sångarna stod framme i koret. Koret kallade Per-Johan för "sjongerhus". Det är säkert en mycket gammal benämning, kanske ända från den katolska tiden. Alldeles innanför kyrkdörrarna stod det två stora tunga lod. Dessa använde karlarna i Ekshärad till att pröva sin styrka på men det var inte alla som hade kraft till att lyfta dem. Uno i Pörtgårn var en som orkade. Jag tror nog att Joel hade klarat det också men han ville aldrig bli uppmärksam. Loden härrörde från urmakare Johan Tinglöfs klocka som suttit i kyrktornet. Tornuret uppsattes på 1780-talet och var en stor attraktion i bygden. Tinglöv ilsknade till när han inte fick den betalning han var lovad och uttalade en förbannelse så att klockan skulle stanna när han dog, och så blev det. När Tinglöv dog 1812 så stannade klockan och ingen kunde laga den trots att det var många som försökte. Folk trodde att Tinglöv stod i

kontakt med "den onde" och att urverket var förbannat. Urverket satt kvar i tornet till 1927 då det ersattes av ett nytt. Tinglöfs urverk har man nu lyckats laga och det finns uppsatt på Ekshärads hembygdsgård så förbannelsen verkar vara bruten.

Påskveckan

Påskan inleddes med Palmsöndagen och sedan följde "dymmelvecka", den tysta veckan. Det sägs att under den katolska tiden byttes kläppen i kyrkklockorna ut mot en kläpp av trä, den kallades för dymmel. Påskveckan var för många en tid med skrock och skrömt. Far var inte den som höll inne med sina historier. Tydligen var det så att på Finnmarka frodades skrönorna på ett annat vis än nere i Klarälvsdalen. En tokig tradition inom familjen var att den som kom ur bädden sist på morgonen i påskveckan fick ett elakt namn. Det började på palmsöndagen med Palmoxen så kom alla de övriga; Askfisen, Fläskgrisen, Dymmeloxen, Skärslipern, Långlatten, Slerpren, Femfingrer i rôv ock Knyt i pôs. Namnet Slerpern fick jag aldrig någon förklaring på vad det menades. Det låter fult, möjligen kommer det från ordet slôrp (sörpla). Annandagen med uttrycket "Femfingrer i rôv" vet jag inte heller hur det kommit till annat än att det är det näst värsta. Värst var tredjedagpåsk med "Knyt i pôs". Det betydde att den stackare som fick det namnet fick ta alla de övriga namnen och knyta in dem i en påse och bära dem med sig till nästa år. Seden var ej påtaglig i alla familjer men vanlig där det var gott om ungar. Jag hade inte så ont av alla fula namn. Det var ju ett långt hopp mellan mig och syskonen, men jag hade hört att de hade det kämpigt sinsemellan att klara sig undan namnen. Att få ett styggt namn på morgonen betydde ju att man blev retad under dagen. Numera förekommer knappast namngivningen längre i några familjer. Antagligen på grund av att det räknas in under begreppet mobbing.

Påskaftonens största nöje för barn och ungdomar var att "springa påskkäring". Det var inga näpna småungar, alla var skolbarn från sju till tretton år. Vi var alla hiskeligt fula i gamla avlagda kläder och med hemgjorda skråpuksansikten eller sotade och målade i ansiktet. Meningen var att ingen skulle känna igen oss när vi ramlade in i stugorna. Påskbrev hade vi alla med oss. Veckorna före påsk ritade alla påskbrev som vi slängde fram när vi kom in. Vi blev alltid väl mottagna och trakterade med någon kaka. Nöjet var att klä ut sig och springa runt med de övriga, ibland var vi så många som tio stycken tillsammans.

Ett makabert möte

Ett makabert möte med tidigare generationers Ekshäringar hände mig när jag var i tolv årsåldern. Valborgsmässoafton firades varje år på Hembygdsgården. Jag hade aldrig varit dit tidigare och upplevt stämningen där. När jag och min kamrat cyklade hem i kvällningen stannade vi till strax före bron. Anledningen var att det där pågått grävning för en ny avloppsledning. Grävningen gick genom den gamla begravningsplatsen för den så kallade medeltidskyrkan, som ligger norr om vägen strax före bron. Någon eller några hade letat fram kranier i grävningssmassorna och placerat dessa på stabbstenarna för vägräcket. Det såg skrämmande ut i halvmörkret. En del skallar hade ramlat ner i körbanan och krossats av biltrafiken. Vi steg av cyklarna och plockade ner kranierna och lade dem vid de uppschaktade jordmassorna. Kranierna var bruna av ålder och sköra. Varför jag drar mig till minnes denna händelse är att en omfattande arkeologisk utgrävning av begravningsplatsen har utförts år

2001. Orsaken därtill är att en ny bro över Klarälven håller på att byggas och att ny väganslutning planerats.

Juldanser

Enligt talesättet: "Tjugondag-Knut kör julen ut". Det var inte så många av oss ungar som klädde ut sig till Knutgubbar. Vi drog på oss avlagda gamla kläder och levde lite bus i granngårdarna. Det blev mera allmänt när man kom upp i tonåren. Anledningen var att julgranen på Kyrkhedens torg skulle dansas ut sent på Knutkvällen. Inga ungar var med vid den tiden. Det var mestadels ungdomar som samlades och roade sig. Vi var också nyfikna på "Nygårdsjäsentan", eleverna på skolan var nu tillbaka efter juluppehållet. Lanthushållskolan Nygård låg bara någon kilometer söder om Kyrkheden. Lärarna på skolan med rektor Signe Borling i spetsen anordnade varje vinter "bal" på Nygård. Det gällde att vara bekant med någon av eleverna för då hade man chans att bli bjuden på festen.

Veckorna efter jul var det alltid "julgransdanser" i de gårdar där det fanns ungar. Julgransdanserna i Pigårn hos mina kusiner var allra roligast. Lisa kunde så många olika ringlekar och sångdanser och det var stugan full med barn och ungdomar. Min skolkamrat Gösta bodde hemma hos sina morföräldrar. Hans morfar hade haft skrädderi i övre våningen i Bengtgårn och i den så kallade "verkstan" hade vi gott om utrymme. Där hade vi våra jullekar och danser, Yngve och jag prövade att dansa vals tillsammans. Det var inget nytt för någon av oss. Vi hade båda äldre syskon som var glada i att dansa och vi ville inte vara sämre. Gösta och Yngve var båda mina klasskamrater och vi tre hade mycket gemensamt. Yngve var min allra bästa kamrat under den tid som jag bodde i Halla. Yngves hem låg intill landsvägen ett stycke norrut från Hessgårn. Ekonomin var inte den bästa i Yngves hem. Hans mor Maria var änka sedan många år, men än dock en mycket levnadsglad kvinna. Hon hade sex barn, fyra söner och två döttrar. Yngve var den yngste. Jag blev alltid välkommen i deras hem. Yngve var en av de få som inte gick och läste. Anledningen till det var nog att Maria inte hade råd att köpa en mörk kostym till honom. Seden var att alla pojkar bar den klädseln vid konfirmationen.

Skolavslutning

Efter skolavslutningen i sjuan blev det skolresa till Stockholm. Tyvärr kunde inte Yngve få följa med. Alla eleverna måste hjälpa till att betala resan och det tålde inte ekonomin i hans hem. Resan till Stockholm gjorde vi med tåg, det var också en upplevelse. Men att få komma till vår huvudstad var än dock det mest intressanta. Läraren som höll ihop klassen hade det inte lätt. Jag klagade på kvällen att jag hade så ont i benen och han tyckte att det inte var så konstigt, "för när vi andra tar ett steg så tar du femtio", svarade han. Pojkarna tyckte inte om maten vi fick på Margaretaskolan, "Tänk di kan int kok grät en gang" sade de. Det var en tunn blöt gröt med mycket socker på, vi kallade den för Stockholmsgröt. Ekshäringarna var inte vana vid sådan mat.

Skogsarbete

Far hade "körning" åt Uddeholmsbolaget öster på skogen. Platsen där han arbetade hette Finn-Lars slogen. Med slog menas att där tog man tillvara gräset förr i tiden, det kallades myrhö. Han var ensam där med hästen Munter och körde resved. Det var långt hemifrån så han stannade kvar hela veckorna. Han kom hem på lördagseftermiddagen och åkte tillbaka igen på söndagen. Jag hade lovat att jag skulle komma till honom och göra honom sällskap i ensamheten. För övrigt hade jag varit mor behjälplig i ladugården under höst och vintermånaderna sedan jag slutat skolan. Det var en kall januaridag som jag drog iväg på skidor längs timmervägarna österut. Skidföret var bra trots den stränga kylan. Vad som oroad mig var att jag hade väntat för länge innan jag gav mig iväg. När jag kom till Blyåsen gick solen ner och sedan kom skymningen snabbt. Jag hade då skidat sju kilometer och hade en dryg mil kvar att åka i mörkret innan jag var framme. Vädret var klart med månsken så jag hade inga problem att hitta vägen till att börja med. När jag kom till Knoände blev jag tveksam hur jag skulle åka. I Knoände fanns några fast boende familjer, så jag frågade i en upplyst stuga efter den fortsatta vägen. Jag blev bemött lite undrande varför jag var så sent ute på vägarna i den stränga kylan. I varje fall fick jag vägbeskrivning om hur jag skulle åka. Det blev en lång väg och jag ängslades mest hela tiden. Jag var rädd att jag hade åkt fel i den kalla vinternatten. Sent omsider fick jag syn på en skogsbarack och där fanns ett fönster med lyse. Äntligen var jag framme för där på trappan mötte mig pappa. Far hade varit orolig och undrat över vart jag hade tagit vägen som aldrig kom. Jag hade lovat att komma på måndagen. Han hade själv åkt hemifrån dagen innan. Jag berättade att jag hade lämnat hemmet för sent, jag skulle ha startat redan på morgonen, men det var väl kylan som höll mig kvar hemma. I januari är ju dagarna så korta och mörkret kommer tidigt och så långt tänkte jag aldrig.

Det blev en lång vecka för en pojke på fjorton år. Dagtid gick det väl an, men kvällarna blev långsamma i karbidlampans sken. Far lagade maten, mest var det fläsk och uppstekt potatis med smörgås till. Jag såg på när han kokade "motti" och när han stekte "kôlbull" (kolbulle). Jag var nog ingen tacksam son fast far försökte göra det bästa för att jag skulle trivas. Någon radio hade vi inte att förnöja oss med men jag hittade gamla veckotidningar och en nött läkarbok som jag studerade.

Far körde resved fram till en transportväg där veden sedan skulle hämtas av någon typ av motorfordon. Resved är 6 meter långt krent röjningsvirke som tidigare användes till kolning, men nu gick det mesta till eldningsved. Virket var uppallat i så kallade res, som stack upp ur den djupa snön. De här dagarna var min första verkliga kontakt med skogsarbete. Jag tyckte det var slitsamt att dra ihop virke till ett lass i den myckna snön och kallt var det också. De som slet mest var ju far och hästen. Munter var en mycket livlig häst men inte särskilt glad som namnet verkar ange utan snarare ganska grinig. Han var en "nôrsk häst". Far hade köpt honom i Äppelbo av en hästhandlare som hämtat honom från Österdalen i Norge. Munter passade far precis. De hade samma lynne och småväxta var de båda två. Far ville inte ha någon stor sävlig häst av ardenertyp.

Höststormen 1945

På hösten 1945 kom det en häftig storm. En del skogsmarker blev totalt skövlade, det låg vindfällan överallt. Ett bergsområde heter Blyåsen. Uddeholmsbolaget som ägde marken

hade lämnat ett stort bestånd av "frötall". Det var de ståtligaste tallar man kan få se. De ansåg att det var en tall som var värd att bevara och ta fröplantor efter. När stormen kom blev det inte en enda tall kvar i Blyåsen, hela beståndet blåste ner. Tack vare stormen fick Yngve och jag ett bra arbetstillfälle. Vi blev "kangelplûckrer" fram på vårvintern. Uddeholmsbolaget gav oss dagpenning om vi plockade tallkottar från vindfällena. Timmerhuggare och körare arbetade inom området. Blyåskojan var stor och rymlig så de flesta skogsarbetarna bodde kvar hela veckan. I kojan fanns en så kallad eldpall som samtidigt som att elden gav värme var den plats där all varm mat tillagades. Vi var två livliga pojkar som inte alltid tänkte på konsekvenserna av vad vi hittade på. Med hårda tallkottar i händerna började vi att kasta "pricka" på skorstenen. Skorstenen var en grov plåtrörspipa som gav en ljudlig smäll ifrån sig när vi träffade den. Det blev oherrans liv inne i kojan hörde vi. Ut kom gubbarna och skrek åt oss att nu får det vara nog med ofog. Inte tänkte vi på att de hade stått vid elden och stekt fläsk. När vi träffade pipan lossnade det stora sotflagor som ramlade ner och hamnade i deras stekpannor. Man får förstå att de blev ilskna.

Virkesmätning

På vårvintern var det virkesmätning. Allt virke som flottades på älven skulle mätas för att få fram den rätta kubikfotsmängden. Att mäta virke i kubikmeter förekom inte. Det var också noga att med en märkyxa slå in ett märke i rotändan på stocken som visade vilket skogsbolag som var ägare. Uddeholmsbolaget (UHB) var störst av skogsbolagen, men där fanns också Billerud och Mölnbacka Trysil. UHB's virke flottades på älven ner till Skoghall. Där skämtades det med att alla ekshäringer hade "hack i nacken". Det fick de när de likt virket flottades ner till Skoghall och lyftes upp ur vattnet med en båtshake. Många arbetare på Skoghallsverken kom uppifrån dalen. Talesättet på fabriken var att alla som kom därifrån var ekshäringer. Ekshärad var en stor socken, Värmlands största sade vår skolärare. Alla kunde inte få arbete inom socknen utan fick lov att lämna hembygden. "Dä va ill att ta arbet i Hagförsen, men varrer va dä te kom at Skoghall". Djävla ekshäringer, sade Skoghallsborna, de kom och tog jobben. Jag skulle komma att bli en av dem.

I ett virkesmätlag var det fyra man. Två var "bandhundar" det var mestadels ungdomar. Det var Yngve och jag, två livliga femtonåringar. En äldre karl gick med "klöven". Han mätte tumtalet, det skulle mätas mitt på stocken. Honom kallade vi Blåttman eller bara Blått. Han hade en benägenhet att använda ordet blott i de flesta sammanhang. Den mest betydelsefulla var skrivaren. Han noterade längden i fot och tjockleken i tum. På kvällar och helger fick han sen sitta och räkna fram massan för hand. "Bannhunner" höll i mätkjedjan. Vi ropade ut längden på stocken i fot, varje fot hade en olivfärgad tyglapp. Tio fot hette talje, det var för att man inte skulle förväxla nio med tio. Det skulle ske snabbt och tydligt. Mätlaget åkte runt i socknen och mätte virke. Det var mestadels virkesupplag på älven, men också på sjöar och vattendrag där det flottades. Det var bråda dagar, alla åtaganden skulle vara klara innan isarna blev dåliga. Ofta var det ganska tråkigt arbete när det var stora virkesupplag. Det gick bara inte att vara arbetsam och allvarlig jämt så ibland livade vi upp stämningen med lite busfasoner. En gång grejade vi så att mätaren, han som gick med blev klöven, blev intrasslad i den långa mätkjedjan. Det blev långt ifrån uppskattat. Men väldigt komiskt när han sprattlade för att göra sig fri.

Yngve och jag

Vi kom mycket bra överens Yngve och jag. Det blev milslånga cykelturer efter dåliga skogsvägar till skogstjärnar och sjöar för att pröva fiskelyckan. Knon, Mussjön och Örsjöarna låg långt öst på skogen. Till Örsjön följde Gösta med. Han sade att sjöarna låg på hemskogen. Vi övernattade alltid i gamla skogskojor, det var ofta usla nattkvarter. En natt vaknade jag av att råttor kilade över mitt nakna bröst. I Örsjön satte vi ut gäddsaxar på kvällen. Vi fick många fina gäddor på morgonen när vi vittjade saxarna. En stor gädda hade fastnat i botten med kroken. Gäddan satt fast ordentligt och kämpade på för att komma loss. Vi såg henne där nere i djupet och viste inte hur vi skulle få upp den. Jag dyker ner och försöker, sade jag. Jag klädde av mig och hoppade i. När jag nådde botten höll mina kamrater i mina fötter i vattenytan som en säkerhets åtgärd menade de. Jag fick ett gott tag bakom gälarna på gäddan och ryckte till. Gäddan lossnade från stocken den fastnat i och jag lyckades få upp den till ytan och ner i båten med gäddan. Vi var alla glada att vi lyckades bärga fångsten. Att det kanske var rätt vågat att ge sig ner i djupet tänkte ingen på, allra minst jag.

Många tidiga vårmorgnar tog vi hagelbössorna och gick långa sträckor till skogsmyrarna. Ibland hände det att vi knäppte var sin skogsfågel. Det var ganska gott om fågel vid den tiden.

Som sextonåringar högg vi timmer på Höghedarna, det var inte alls långt hemifrån. Många äldre och yngre karlar var med i huggarlaget. Visst var det ett hårt arbete men dagarna gick fort och man tjänade pengar. Trevligast var det på matrasterna när alla samlades kring elden. Kaffe skulle alltid kokas, det dugde inte alls med termoskaffe. Då blev det alltid ett livligt diskuterande. Vi spetsade förstås öronen och våra unga sinnen tog gärna emot allt från politik till kärlekshistorier. Då fick vi höra vilket leverne de fört i yngre dagar.

Far lät varje sommar sin norskhäst gå omkring på de gamla sätervallarna och beta. Det var en hel liten hjord med hästar från grannbyarna som vandrade omkring i skogarna utan någon tillsyn. En höstdag var det dags att hämta hem hästarna. Far och Joel hade mycket att göra hemma på gården just då. De tyckte att jag mycket väl kunde följa de andra karlarna och samla ihop hästarna och ta hem Munter. Efter en hel dags sökande på olika sätervallar fann vi slutligen hästarna på Skackelåssätern. Hästarna hade gått fria hela sommaren och var inte alls villiga att fångas. När jag närmade mig Munter med grimman grinade han och högg åt mig. Till sist var alla hästarna kopplade och vi började hemfärden. Far hade förklarat för mig hur jag skulle komma hem den enklaste vägen. "När du kommer till Götsjöberg tar du tönnsäcken och lägger den på Munters rygg, sen rider du hela vägen hem", sade han. Vägen var den så kallade vintervägen där timmer kördes fram till älven. Den vägen skulle Munter känna väl till, jag gjorde det inte.

Det var nermörkt när vi kom till Götsjöberg. Nu skulle jag rida ensam i mörkret hela den långa okända vägen genom skogen. Munter travade på och jag lyckades hålla mig kvar på hästryggen. Vägen gick förbi Götnäskvarnen och längs ån ner mot älven. När vi skulle passera den gamla smedjan där Johan i Götnäs alltid höll till, det sägs att han bodde där, tvärstannade Munter. Hästen blev orolig och kastade sig av och an. Jag fick inte honom att gå vägen fram, utan fick rida i en vid båge i ett fält med nysådd höstråg. Rågen sås i augusti och blir decimeter hög inför vintern, ingen rider en häst genom ett sådant fält. Jag tyckte det

var kusligt värre, jag visste att Johan alltid höll till i sin smedja. Men han hade dött under året. Vad hästen såg och upplevde gjorde inte jag. Om det var något onaturligt eller ej som hejdade Munter kan endast han svara på. Men hästar svarar sällan på frågor. Hem till Hessgårn kom vi i varje fall, kanske var jag en lite uppskrämd tonårsyngling, men välbehållen.

Sommarjobb

Gunborg flyttade till Dejefors när hon gifte sig med Harry Löwing. De bodde på Solbacka, Harrys föräldrahem. Hans mor och far hade övre våningen, Gunborg och Harry den nedre. Gunborg visste att jag hade ett stort botaniskt intresse så hon ordnade sommarjobb åt mig i en handelsträdgård på Dejefors. Jag hade mitt krypin på vindsvåningen. Maten fick jag hos Gunborg och Harry. Det var en ny miljö och en ny arbetsplats. Jag lärde mig hur man odlar tomater och gurka, föröka diverse krukväxter så frö och plantera. Sist men inte minst rensa ogräs. Lortgräs sade Harrys far. Han tyckte att det var ett skräp göra jag hade, nej sök dig något bättre arbete. Några nära kamrater fick jag inte under de tre månaderna jag var där. Men jag tyckte om att dansa, så danskvällarna i Folkets park missade jag aldrig. Blev det trist så tog jag NKLJ, det vill säga tåget på den smalspåriga järnvägen till Råda. Därifrån gick postbussen upp till Ekshärad och jag var hemma över helgen.

Vintern 1948/49

Den första veckan i november 1948 började vintern. Far och Joel hade erbjudits timmerkörning av UHB på Osebolskogen. Det var en stor avverkning av gammal skog i Skullsåsen. Förläggningen var vid Skullsåspussen. Huggare och körare bodde i baracker med 5-6 personer i varje barack det var en så kallad skogsstation. Skogsarbetarna bildade ett kocklag där en barack var matsal med kök och ett krypin för kockan.

Det var besvärligt att ta sig fram till förläggningen vill jag minnas. Mycket snö hade kommit men marken var ej tillfrusen så det var svårt för hästarna. All material för körningen, samt allt hö och havre till hästarna skulle fraktas till förläggningen. Jag tyckte inte att det var någon bra start över huvudtaget. Egentligen hade jag nog helst önskat göra något annat. Far skulle få hjälp av mig med lastning och lossning av virke på timmerkalkarna. Jag var inte så värst händig vad det gällde den sortens skogsarbete. Munter var en hetsig häst, men han orkade också väldigt mycket. Joel körde med den andra hästen, det var en mähr, vi kallade henne Britta. Hon var av ardennertyp, stor och stark, lite sävlig men opersonlig. Benämningen av hästar var ganska originell. En häst var alltid en vallak det vill säga från början ett kastrerat hingstföl. En mähr "e marr" var en mähr och ingen häst. Hingstar förekom aldrig inom jord och skogsbruket. Något liknande var det för hundar. En hanhund var en hund och en honhund var en tik, eller som det hette på dialekten "e bick."

Det var en blandad skara av älvdalingar och fryksdalingar i kocklaget. Vi var både yngre och äldre som samsades kring matbordet vid frukost och middag. Maten var det inget fel på, inte aptiten heller. Kockan Elly var från Edebäck, hon hade vanan inne, och kunde laga bra mat för hungriga skogsarbetare. Hon var också glad och skojsam. Hon hade sin yngre syster med sig som sällskap och hjälpredda, men hon ville också vara med för att få erfarenhet som kocka. Det var ofta slitsamma dagar och när kvällen kom var man ganska trött. Om kvällarna

blev långa, och om man hade orken, brukade Joel och jag gå över till kockorna och spela kort. De hade också en batteriradio så man fick höra lite musik. Joel och far brukade turas om att åka hem en del helger. Någon av dem måste alltid vara kvar och se till hästarna. Det blev oftast så att jag åkte hem varje helg. Man fick ta sig till Ruskåsen och invänta buss till Värnäs. Därifrån åkte man med den gula "postbussen" till Halla i Ekshärad. Mor var ensam hemma och hade mycket att göra. Att sköta ladugården var slitsamt för henne, särskilt mjölktransporterna tidigt på morgnarna. Därför var det välkommet för henne om jag kom hem och stannade någon dag.

Joel och jag var medlemmar i nykterhetslogen "Byns Framtid", det var också mina systrar innan de flyttade hemifrån. De flesta ungdomar i bygden var medlemmar, så det var liv och rörelse när vi samlades. Vi hade fester och samkväm och det ordnades bussresor till andra föreningar i dalen. Varje nyår hade vi en revy, som var mycket uppskattad av allmänheten. Till årets revy hade jag bland många andra ställt upp. Hela hösten hade träning och repetitioner pågått och jag var glad att komma hem och få delta tillsammans med alla andra. Det blev en Nyårsrevy och jag klarade av mitt nummer i Helges Hawaii-tablå, som "ensam sjöman på Hawaii."

En olyckshändelse

Dagarna gick i Sköllsåsen och vi var inne i februari. Jag hade kört mitt lass fram till virkesupplaget vid basvägen och lastat av. Joel kom strax efter med sitt lass. Jag såg med en gång på honom att det var något speciellt, han verkade bekymrad. Det var en solig och mild februaridag, en dag som alltid är kvar i mitt minne. Vi satte oss på "timmervältan" och Joel berättade att far hade fått ett brådskande bud att åka hem. Mor hade råkat ut för en svår olycka och var inlagd på lasarettet i Torsby. Vad som hade hänt henne visste vi inte. Vi var naturligtvis mycket oroade. Senare fick vi veta att hon ramlat baklänges och slagit i bakhuvudet. Det var en mycket allvarlig skada. Mor och Johanna var på väg med en av våra kor "Lina" till Näs där de hade tjur för betäckning. Lina var en allmänt bråkig ko, hon hade knuffat omkull mor som hade ramlat bakåt och slagit bakhuvudet hårt i den frusna marken. Där hon blev liggande. Johanna hade blivit alldeles utom sig. Men på något vis hade mor kommit hem och blivit sänd till lasarettet. Röntgenläkaren på lasarettet hade informerat henne att hela bakre skallen var krackelerad, "som ett spindelnät" sade han. Hon fick förhållningsorder att ligga stilla och på inga villkor röra sig under lång tid.

Far blev hemma länge och skötte gården, medan mor fick stanna kvar på lasarettet. Jag fick överta arbetet i skogen efter far. Det var inte lätt alla gånger, ovan som man var med en hetsig häst. En äldre huggare hade vid ett tillfälle stått och sett på hur jag utredde mig. Han gjorde mig glad inombords när han sade: "Du e int alls se bet å last å kör timmer du Lars." Det var en riktig gammelskog som höggs och kördes. Vid ett tillfälle hade jag fullt lass med en stock, det var rotstocken av en bastant torrfura.

Det dröjde innan mor var tillräckligt kry så att hon kunde lämna lasarettet. En helg tog Joel och jag bussen vid Ruskåsen och åkte till Torsby och hälsade på henne. Vi blev glada av att se henne så pigg trots allt. Mor hade gott hopp om att bli helt frisk igen. Så småningom fick hon komma hem, men hon fick lov att stanna i sängen ytterligare några veckor. Far och jag bytte arbetsplats igen, han kom tillbaka och jag lämnade Sköllsåsen för gott.

Jag fick åka hem och sköta om mamma och samtidigt ta över alla andra sysslor. Det var många kor som skulle utfodras och dyngan måste skottas ut. Varje morgon och kväll skulle de mjölkas och mjölken skulle levereras på morgon och skummjölken hämtas på eftermiddagen. Kalvar, får, grisar och höns skulle ha mat flera gånger om dagen. Arbetet var inget nytt för mig så det gick väl, det som var nytt var ansvaret. Mor låg i sängen och instruerade mig hur jag skulle sköta hushållet. Hon lärde mig mycket om matlagning. Särdeles väl minns jag när hon beskrev hur jag skulle bearbeta degen vid bakning. All denna lärdom hon gav har jag haft god nytta av. Mor blev så gott som helt återställd efter olyckan, det som var och förblev borta var luktsinnet.

Frösådd och plantsättning

I mitten på maj månad blev det frösådd och plantsättning på Uddeholmbolagets skogsmarker. Det var skogsområden söder och öster om Brunnberg. Det var ett glatt och livat gäng i de övre tonåren, basen Uno var givetvis en stadgad karl. Tidigt på måndagsmornarna drog vi iväg österut 2-3 mil på cykel och med mat i ryggsäcken för hela veckan. Vi logerade i gamla ödegårdar och baracker. I full aktion, när alla var samlade, var det tio karlar som hackade gropar. Där sådde fem flickor och en äldre kvinna tallfrö. Det var Anna i Gjutberg som var äldst. Hon var stark som en karl, högg och körde timmer om vintrarna sades det. Därtill var hon frälsningssoldat.

Musjöåsens sätervallar planterade vi med granplantor. Säterstugorna fanns kvar med bodar och sommarladugårdar. Vi tyckte alla att det var tråkigt att hela den stora sätern skulle bli granskog. Husen skulle förfalla och den milsvida utsikten mot väster från sätervallarna försvinna.

Det var dags att dra vidare mot Brunnberg och nya marker. I Brunnberg bodde mycket folk på den tiden, där fanns skola och affär. Att det fanns affär betydde att man inte behövde frakta med sig så mycket mat hemifrån. Vi fick inkvartera oss väster om Gropberg i en gammal högt belägen gammal gård, som hette Kälkberg. Där på Kälkberg blev det alltid i mitten av veckan ett oherrans liv. Då hade "bulten" jäst färdigt och det var dags att smaka på. Drickat hälldes över i ett kar och de som ville dricka samlade sig runt karet. Så gick skopan runt bland de törstiga. "Härschpûjkan", mest de äldre drack på bra och blev i gasen. De blev högljudda och oregerliga. Flickorna stängde in sig i sitt rum, så gott det nu gick i det gamla köket. En av flickornas särkar fick en av karlarna tag på och drog den på sig och sprang omkring med. Det såg heltokigt ut och alla asflabbade. En gång tog jag nog till ett för grovt skämt. Det var en afton när jag fick se att "särkmannen" satt på huk i gamla ladugården och gjorde sina behov. Ute på gårdsplanen stod en så med vatten och en brandspruta. Jag fyllde sprutan med kallt vatten och smög fram till ett trasigt fönster. Siktade noga och sprutade på. Det blev ett hiskeligt tjut. Men jag fick mitt straff. Jag blev doppad med huvudet före i den stora vattensån. Det blev många dråpliga episoder under den här sommaren. En äldre dansk "nazist" hade hyrt in sig i ett rum på Kälkberg. Hur han hade hamnat där är för mig en gåta. Med stolthet visade han upp sina tapperhetsmedaljer. Järnkorset var han mäktigt skrytsam över. Han var mycket konfunderad över allt som hände på Kälkberg under tid den vi var där. Jag skulle kunna skriva en hel bok om dessa människor, sade dansken.

Plantsättningen och frösådden var slut för den här säsongen. Vi tog farväl av de oändliga skogsmarkerna och återvände till den leende dalen, där väntade oss alla den bråda "slöttana".